

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ

УДК 378.147

А. Г. Кожедуб,

викладач кафедри теорії і практики перекладу з німецької мови

Інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка,

доцент кафедри романо-германських і східних мов

Київського Університету імені Бориса Грінченка, кандидат педагогічних наук

ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ТА ЕСТЕТИЧНОЇ ПОТРЕБИ ЧИТАННЯ НА ОСНОВІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ОРИГІНАЛЬНИХ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ

У статті розглядаються проблеми формування соціокультурної компетенції та естетичної потреби читання в процесі підготовки майбутніх філологів у мовних вищих навчальних закладах. Обґрунтовується доцільність застосування інтерпретації оригінальних ХТ для підвищення рівня культури читання у студентів.

Ключові слова: соціокультурна компетенція, естетична потреба читання, інтерпретація, компетенція в читанні, лінгвостилістичний потенціал.

На етапі інтеграції України у світові політичні, культурні й освітні структури особливого значення набуває питання формування у майбутніх учителів іноземних мов соціокультурної компетенції (СКК) та естетичної потреби читання. Реалізація цього соціального замовлення вимагає від вітчизняної вищої освіти забезпечення підготовки висококваліфікованих вчителів іноземних мов, спроможних навчити учнів виконувати роль культурного посередника між своєю культурою й культурою країн, мова яких вивчається. Проблема оволодіння мовою як засобом міжкультурного спілкування потребує пошуку нових підходів до методики викладання іноземних мов та пов'язана з удосконаленням професійної та іншомовної комунікативної компетенції вчителя, з розробкою сучасних технологій навчання.

Вирішити питання формування у студентів мовних спеціальностей вищих навчальних закладів СКК та естетичної потреби читання можливо в процесі навчання студентів читання та інтерпретації оригінальних художніх текстів (ХТ), оскільки в умовах відсутності іншомовного середовища ХТ є не тільки джерелом соціокультурної інформації та демонструє автентичні мовленнєві зразки, але й містить високий естетичний, виховний і розвиваючий потенціал. Особливо актуальним є вирішення цієї проблеми в процесі підготовки майбутніх філологів на старшому ступені навчання, оскільки згідно з чинною Програмою студенти старшого ступеня повинні вміти розуміти й критично інтерпретувати експліцитну та імпліцитну інформацію, таку як основний зміст, важливі деталі, а також специфічну інформацію оригінальних ХТ.

Проте, як свідчать результати методичних і психологічних досліджень, а також наш досвід роботи у МВНЗ, проблема навчання читання студентів залишається актуальною, оскільки рівень сформованості компетенції в читанні у студентів є незадовільним. Незважаючи на те, що студенти старшого ступеня володіють певними вміннями зрілого читання, естетична та соціокультурна інформація ХТ ігнорується читачами-студентами, що пояснюється невмінням студентів читати ХТ з розумінням естетичного й соціокультурного потенціалів, з використанням категорій та понять естетики, літературознавства, країнознавства, лінгвокраїнознавства, стилістики тощо.

Проблеми формування соціокультурної компетенції в процесі вивчення іноземних мов привертають останнім часом увагу багатьох вчених. Зокрема, дослідники визначають рівень соціокультурної компетенції вчителя іноземної мови та виділяють необхідні вміння для ефективного її формування (Л. В. Влащенко, Н. О. Божок); розглядають соціокультурний та соціолінгвістичний компоненти змісту навчання як засоби підвищення рівня комунікативної компетенції (Ю. П. Федоренко); вивчають питання щодо програми вивчення іноземних мов з метою створення багатокультурного та багатомовного простору на теренах Європи (Н. В. Марченко); розглядають проблеми формування соціокультурної компетенції в процесі читання (Л. П. Рудакова), обґрунтовують доцільність застосування естетико-стилістичного аналізу ХТ (Т. П. Ніфака) тощо.

Завданням цієї статті є обґрунтування доцільності застосування інтерпретації оригінальних ХТ для формування соціокультурної компетенції та естетичної потреби читання у студентів. Підвищити рівень культури читання можливо за допомогою подальшого розвитку вмінь студентів давати оцінку та інтерпретувати ХТ, оскільки інтерпретація ХТ є невід'ємною складовою розуміння тексту, естетичного ставлення до мистецтва, важливим чинником соціокультурних та освітньо-виховних процесів, впливає на зміст та спрямованість художньо-творчої діяльності, збагачує духовний світ, зміцнює ціннісні орієнтації

у сфері мистецтва, засвідчує можливості особистості встановлювати плідний духовно-творчий зв'язок зі світом прекрасного [1, с. 14], а отже, сприяє вирішенню проблем виховання особистості майбутнього педагога взагалі та формування його компетенції в читанні зокрема.

Слід зазначити, що існують різні трактування поняття інтерпретації ХТ. Дослідження проблем розуміння та інтерпретації ХТ такими науками, як літературознавство, психолінгвістика, когнітивна лінгвістика, філологічна герменевтика дозволяють сформулювати уявлення про специфіку ХТ, його структуру, основні засоби текстотворення тощо. В нашому дослідженні інтерпретація розглядається як діяльність читача стосовно ХТ. У такому разі йдеться про смислову інтерпретацію ХТ. *Смислова інтерпретація* ХТ читачем — це розуміння тексту на основі співставлення та порівняння індивідуальних уявлень автора та читача [2, 37–38]. Суб'єктом інтерпретації є особистість з властивим їй емоційно-чуттєвим, пізнавальним та креативним досвідом. Об'єктом інтерпретації є елементи художніх творів — лінгвостилістичні засоби — в їхній цілісності та функціональності, в яких реалізується естетичний вплив ХТ на свідомість адресата, які є джерелом соціокультурної інформації й підґрунтям для формування компетенції в читанні.

Соціокультурний потенціал ХТ складає соціокультурна інформація, яка виражається як експліцитно, так і імпліцитно. *Експліцитно* виражений соціокультурний потенціал — це соціокультурні реалії, які виявляють зв'язок мови і культури. Так, наприклад, в процесі вивчення ХТ особливе місце серед реалій, які мають важливе загальнокультурне значення, займають антропоніми (власні імена персонажів), топоніми (географічні назви), хрононіми (історичні назви та дати). Такі лінгвостилістичні засоби є основним джерелом соціокультурної інформації. *Імпліцитно* виражений соціокультурний потенціал ХТ — це поняття, уявлення, образи, асоціації, що виникають у читача в процесі читання. Отже, експліцитна соціокультурна інформація має «матеріальну закріпленість» та об'єктивні характеристики, піддається якісному аналізу та кількісному вираженню. Імпліцитна соціокультурна інформація передає способи сприйняття і відображення дійсності, означає ціннісні орієнтири, норми й правила вербальної та невербальної поведінки певної лінгвокультурної спільноти і не піддається кількісному аналізу [4, с. 8]. Наприклад, характеризувати дійових осіб можуть експресивність, емоційність, обсяг їхнього мовлення, ритм віршованого мовлення, жестикуляція, незакінчені речення тощо. Такі лінгвостилістичні прийоми як мовні алогізми, словесні парадокси, метафори, фразеологізми, іронія, несподіване закінчення висловленої думки тощо, які зустрічаються в ХТ різних літературних жанрів, спонукають читача більш уважно і глибоко вивчити та проаналізувати зображуване явище, що вимагає здійснення смислової інтерпретації та *сприяє засвоєнню естетичного та соціокультурного потенціалу ХТ*.

Смислова інтерпретація ХТ відбувається наступним чином: загальне охоплення подій ХТ, цілеспрямований аналіз лінгвостилістичних засобів ХТ, з'ясування ідейного і естетичного змісту ХТ. Розуміння імпліцитної інформації ХТ вимагає від читача творчого підходу до процесу читання, оскільки в ХТ соціокультурна інформація змальована автором за допомогою художніх образів, в художньо-образній формі.

Відомо, що *художній образ* літературного героя є продуктом культури й ідеальною формою матеріального змісту, оскільки в індивідуальній долі, в живій неповторності зовнішності героя-персонажа містяться ті думки й почуття, які характеризують епоху, клас, народ, націю тощо. Художній образ є настільки ж «документальним», як і будь-який «історичний». Аналізуючи художні образи, в тому числі описи зовнішності, можна виділити особливості вияву національних рис, які зберігаються в літературі протягом століть і виражаються за допомогою мовних засобів [8, с. 167]. Отже, *аналіз художніх образів сприяє засвоєнню соціокультурного потенціалу ХТ* і має стати важливою складовою процесу формування компетенції в читанні на основі інтерпретації лінгвостилістичних засобів ХТ.

Смислова інтерпретація ХТ читачем забезпечує розкриття естетичного потенціалу ХТ та отримання естетичного задоволення. «Потенціал естетичного впливу на читача» (термін Л. П. Смелякової) визначається як сукупність мовних засобів вираження ХТ, які є джерелом естетичного впливу і які викликають естетичні емоції, естетичні переживання, сприяють створенню естетичної комунікації. Естетичний потенціал ХТ передається на всіх рівнях: фонографічному, морфологічному, лексичному, синтаксичному. Носіями естетичного потенціалу у плані вираження є елементи естетичного потенціалу ХТ [6, с. 16], які проявляються у мовному, мовленнєвому оформленні та стилі ХТ.

Отримання естетичного задоволення в процесі читання ХТ забезпечує вирішення важливої проблеми формування естетичної потреби читання. Тобто, читання оригінальних ХТ має стати для студентів потребою, що веде до отримання естетичної насолоди в процесі читання [1; 3]. Адже відомо, що саме *практичні потреби* — потреба в естетичному переживанні (естетична потреба), потреба в отриманні інформації, в тому числі соціокультурної (пізнавальна потреба), потреба висловити своє ставлення (комунікативна потреба), потреба в досягненні високого рівня володіння іноземною мовою — зумовлюють *мотиваційну готовність* студентів до сприйняття творів художньої літератури. Але при існуванні різноманітних мотивів читання іншомовної літератури, серед яких, за Л. П. Смеляковою, — утилітарно-споживацький, історико-крапознавчий, розважально-емоційний, предметно-пізнавальний, пізнавально-виховний тощо [7, с. 8], у студентів МВНЗ у центрі уваги повинна бути естетична потреба.

Однією з умов формування естетичної потреби в читанні є відбір ХТ, адже в умовах відсутності іншомовного середовища більшість країнознавчих, соціокультурних та міжкультурних знань може бути засвоєна лише через читання оригінальних *високохудожніх* творів. Слід зауважити, що «художньо» — це

те, що образно, яскраво, талановито, стилістично виразно, надає естетичну насолоду; «художнє» — це те, що передає загальне через окреме, естетично виразне. *Високохудожній текст* — це текст, лінгвостилістичний потенціал якого відповідає таким критеріям: ХТ притаманне індивідуальне авторське відчуття; в ХТ виявляється об'єктивний зміст або взаємозв'язок речей або явищ з особистістю; ХТ створено за законами краси, він характеризується художньою правдою, гармонією, виразністю; він має неповторну внутрішню форму; ХТ оригінальний, неповторний, своєрідний, суб'єктивний; він існує як естетичне відношення до дійсності; в ХТ наявні метафори, тропи, порівняння та інші виражальні засоби мови та стилістичні прийоми; ХТ викладений живо, захоплююче, емоційно; в ньому є образність, гумор, ліричні відступи; ХТ дає читачу багатий матеріал для уяви [5, с. 15–16].

Таке визначення високохудожнього тексту дає нам можливість пошуку нових шляхів формування естетичної потреби читання та оптимізації процесу навчання читання студентів на старшому ступені МВНЗ. В ХТ з високим лінгвостилістичним потенціалом утілені цілісні фрагменти дійсності, різноманітні соціокультурні поняття. Як зазначає Л. П. Смелякова, «пізнання країни виучуваної мови, яке дає студентам читання художньої літератури, подібно до пізнання практичного. І хоча соціокультурні знання та уявлення не повністю переходять в свідомість, вони відрізняються більшою міцністю, ніж знання, засвоєні теоретично» [6, с. 30].

Слід зазначити, що важливою складовою смислової інтерпретації, а отже, і адекватного розуміння головної ідеї ХТ є фонові знання про країну виучуваної мови. Відсутність у студентів фонових знань призводить до неадекватного розуміння лінгвостилістичних засобів ХТ, до мовленнєвих помилок, а також труднощів у розумінні змісту ХТ. У контексті розвитку СКК студентів у процесі навчання читання на основі інтерпретації ХТ фонові знання і за змістом, і за функціональним призначенням відрізняються як від системи історико-літературних, теоретичних і літературно-критичних знань, так і від міжпредметних знань й літературознавчого коментарю. Фонові знання ми розглядаємо як науково систематизовані знання інформаційно-культурологічного характеру, без яких художній твір не може бути глибоко сприйнятим. Фонові знання постійно змінюються як у змістовому, так і у функціональному відношенні залежно від інформаційної і культурологічної обізнаності студентів. За дотримання певних умов фонові знання допомагають більш глибокому й усвідомленому сприйняттю ХТ. У процесі вирішення завдань формування СКК студентів повинні використовуватися лише ті фонові знання і лише тією мірою, в якій вони будуть сприяти поглибленому прочитанню ХТ з розумінням естетичної та соціокультурної інформації. Правильний *відбір фонових знань* та їх професійно-осмислене використання сприяє більш глибокому засвоєнню соціокультурної інформації ХТ.

У процесі навчання читання на основі інтерпретації лінгвостилістичних засобів ХТ можуть використовуватися різноманітні *технології інтерактивної діяльності*, серед яких: групова робота, рольові ігри, мозковий штурм, робота на розвиток припущення, робота на розвиток уяви, тощо, які спрямовані на те, щоб знайти шляхи розвитку активного самостійного мислення. Основна ідея подібного підходу до навчання читання на основі інтерпретації лінгвостилістичних засобів ХТ полягає в тому, щоб перенести акцент з різного виду вправ *на активну розумову діяльність студентів*. Зрозуміло, що оригінальний ХТ як об'єкт діяльності читача зумовлює складні психологічні процеси сприйняття та осмислення інформації. При цьому читачу важливо розуміти різницю між тим, що відповідає реальному розвитку подій ХТ і тим, що є його інтерпретацією.

Отже, формування комунікативної компетенції у читанні на основі інтерпретації лінгвостилістичних засобів оригінальних ХТ сприяє засвоєнню естетичного та соціокультурного потенціалів ХТ, підвищенню рівня культури читання, а також формуванню естетичної потреби читання. Підвищити рівень культури читання у майбутніх філологів можливо за допомогою розвитку вмінь інтерпретувати художні тексти, оскільки інтерпретація художнього тексту зумовлює розуміння його соціокультурного та естетичного потенціалу, збагачує духовний світ, а отже, сприяє вирішенню проблем виховання особистості майбутнього педагога взагалі та формування його компетенції в читанні зокрема. Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у розробці комплексів вправ у інтерпретації лінгвостилістичних засобів, спрямованих на розвиток соціокультурної компетенції в читанні, а також на формування естетичної потреби в читанні.

ДЖЕРЕЛА

1. *Бутенко Л. В.* Підготовка майбутніх учителів літератури до інтерпретації художніх творів : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / Бутенко Людмила Володимирівна. — Луганськ, 2007. — 247 с.
2. *Васильев Л. Г.* Текст и его понимание : [учеб. пособие] / Л. Г. Васильев. — Тверь : Тверской гос. ун-т, 1991. — 88 с.
3. *Нифака Т. П.* Обучение эстетико-стилистическому анализу художественных текстов: (старший этап языкового вуза, английский язык) : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.02 / Т. П. Нифака. — К., 1992. — 192 с.
4. *Рудакова Л. П.* Навчання студентів розуміння соціокультурної інформації при читанні англійської художньої літератури у вищих мовних навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання: германські мови» / Л. П. Рудакова. — К.: КНЛУ, 2002. — 18 с.

5. Рудяков М. О. Основы анализа художного текста / М. О. Рудяков. — К. : Наук. думка, 1989. — 15 с.
6. Смелякова Л. П. Навчальний потенціал іншомовного художного тексту / Л. П. Смелякова // Методика викладання іноземних мов. — К., 1988. — Вип. 17. — С. 29–34.
7. Сорокин Ю. А. Психолінгвістическіе аспекты изучения текста / Ю. А. Сорокин. — М. : Наука, 1985. — 167 с.
8. Терехова Д. І. Особливості сприйняття лексичної семантики слів (психолінгвістичний аспект) : [монографія] / Д. І. Терехова. — К. : Вид. центр КДЛУ, 2000. — 247 с.

В статье рассматриваются проблемы формирования социокультурной компетенции и эстетической потребности в чтении в процессе подготовки будущих филологов в языковых высших учебных заведениях. Обосновывается целесообразность применения интерпретации оригинальных художественных текстов для повышения уровня культуры чтения у студентов.

Ключевые слова: социокультурная компетенция, эстетическая потребность в чтении, интерпретация, компетенция в чтении, лингвостилистический потенциал.

This article discusses the problem of forming social competence and aesthetic needs in reading in the preparation of future linguists in the language of higher education. The feasibility of the interpretation of original literary texts to improve the reading culture among students.

Key words: socio-cultural competence and aesthetic needs in reading, interpretation, competence in reading, Linguistic-stylistic potential.

УДК 378.016.026

В. П. Максименко,

доцент кафедри теорії та історії педагогіки
Київського університету імені Бориса Грінченка,
кандидат педагогічних наук, доцент

ДИДАКТИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТЬОГО ВЧИТЕЛЯ

У статті обґрунтовані науково-теоретичні передумови дидактичної компетентності майбутнього вчителя щодо організації та здійснення навчального процесу: знання ним логіки та структури засвоєння нових знань, механізму формування нових умінь та навичок; його вміння структурувати уроки різних типів, забезпечувати повноцінну навчально-пізнавальну діяльність учня на кожному етапі навчання (уроку).

Ключові слова: навчання, цілі навчання (уроку), логіка і структура навчання, зміст освіти, урок, типи уроків, структура уроку, вміння, навичка, процедура формування умінь і навичок, учіння, структура учіння.

Щоб якісно вчити, виховувати і розвивати дитину, потрібні універсальні знання з дидактики, бо саме вона розкриває найзагальніші усталені залежності між умовами та результатами навчання. Знаючи дидактику, легше орієнтуватися в методиці, обирати стратегію навчання, готувати урок з кожного предмета.

Метою дослідження заявленої проблеми є аналіз сучасного стану методики викладання дидактики у педагогічних навчальних закладах з метою формування дидактичної компетентності майбутнього вчителя. Основні завдання дослідження: 1. Охарактеризувати структуру змісту дидактики, взаємозв'язки її змістових модулів, спрямовані на формування системи дидактичних знань та вмінь майбутнього вчителя. 2. Обґрунтувати шляхи формування у майбутнього вчителя дидактичної компетентності.

Коротко зупинимось на тих дидактичних знаннях, які необхідно засвоїти студентам для ефективної організації та здійснення навчального процесу на уроках, а також для правильної побудови уроків різних типів.

Навчання — одне з основних понять дидактики. Це — обопільна, взаємопов'язана діяльність учителя й учнів щодо передачі та засвоєння знань, умінь і навичок. Будь-яка діяльність розпочинається з визначення її цілей. Провідні цілі навчання — оволодіння учнями знаннями з різних галузей людської культури; опанування ними міцних навичок та умінь з основ наук та розв'язувати практично значущі задачі. Те, чим повинен володіти учень, становить *зміст навчання* (зміст освіти). Традиційно під змістом освіти розуміють чітко окреслену систему теоретичних знань з основ наук (різних навчальних предметів) і сукупність відповідних умінь та навичок, якими повинні і можуть оволодіти учні. Звичайно, такого розуміння змісту освіти (навчання) не досить. Воно не допомагає вчителю орієнтуватись при доборі навчального матеріалу і моделюванні уроку. Тому ми пропонуємо студентам ширше і разом з тим конкретніше визначення змісту освіти.